

УДК 7:3.073.515.3(477)

**ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ  
«УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА  
КУЛЬТУРИ»**

**Горькова А.О.**, канд. істор. наук  
(*Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК*)

*У статті здійснена спроба коротко охарактеризувати пам'яткоохоронну складову діяльності громадської організації «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» з перших років її заснування і до сьогодні. Висвітлено пріоритетні напрями в роботі установи, окреслено коло сучасних актуальних проблем, вирішенням яких займаються громадська організація, а також її обласні відокремлені осередки.*

**Ключові слова:** *громадська організація, Товариство, обласні відокремлені осередки, охорона культурної спадщини, пам'ятки архітектури, пам'ятники, науково-просвітницька діяльність.*

Громадська організація «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» (далі – Товариство) має багаторічну історію, традиції, фундаментальні напрацювання у пам'яткоохоронній галузі. Незгасле прагнення зберегти культурну спадщину в Україні зародилося з перших років заснування Товариства та залишається домінуючим напрямом його діяльності до сьогодні.

Відповідно до статуту, Товариство є недержавною, неприбутковою всеукраїнською громадською організацією, що на добровільних засадах об'єднує за спільними інтересами широкі верстви населення, колективи організацій та установ, які здійснюють свою діяльність в галузі охорони культурної спадщини. Товариство керується у своїй діяльності положеннями Конституції України, Закону України «Про громадські об'єднання», «Про охорону культурної спадщини».

Серед пріоритетних напрямів діяльності Товариства є:

❖ аналіз культурної політики сприяння активній участі у формуван-

ні реформ у пам'яткоохоронній сфері, виробленні і реалізації моніторингу та оцінки державної політики у сфері охорони культурної спадщини;

❖ виявлення, наукове вивчення пам'яток історії та культури, сприяння державним органам та органам місцевого самоврядування в їх охороні, збереженні та використанні в умовах децентралізації;

❖ співпраця з міжнародними організаціями та вітчизняними громадськими організаціями у сфері охорони культурної спадщини;

❖ соціальний діалог, інформаційна та культурно-просвітницька діяльність серед населення, підвищення фахового рівня членів Товариства в аспекті завдань євроінтеграції та відповідних напрямів діяльності відокремлених підрозділів;

❖ інституційний розвиток системи охорони культурної спадщини, формування аналітичних та інформаційних продуктів, що сприятимуть посиленню інтересу з боку громадян, експертного середовища до охорони культурної спадщини [1, с. 2–3].

Впродовж 50-ти років свого існування Товариство пережило злети і падіння, стрімкий розквіт і скрутні часи, проте ні зміни державної політики, ні соціально-економічні перетворення та відсутність фінансування не стали перешкодами на шляху досягнення благородної мети – збереження та передачі майбутнім поколінням унікальної культурної спадщини. Завдячуючи Товариству сьогодні ми маємо велику кількість пам'яток історії, археології, архітектури, науки і техніки, впорядкуванням, ремонтом або реставрацією яких займались його місцеві осередки та окремі члени.

Історія Товариства бере свій початок від 21 грудня 1966 року, коли рішенням делегатів Установчого з'їзду, що відбувся у Києві, було одностайно прийнято постанову про створення громадської організації з метою задоволення суспільних інтересів у сфері охорони пам'яток історії та культури. Товариство об'єднало навколо себе видатних державних діячів, письменників, вчених – етнологів, істориків, архітекторів, археологів – представників активної громадськості: Артеменка І.І., Асєєва Ю.С., Бажана М.П., Гончара О.Т., Загребельного П.А., Логвина Г.Н., Сарбея В.Г., Телегіна Д.Я., Шевченка Ф.П. та багатьох інших [2, с.30–32].

Особлива роль у становленні Товариства, як авторитетної всеукраїнської організації, належала академіку НАН України П.Т. Троньку, який впродовж 22 років очолював її. Започатковану важливу справу Тронька П.Т. продовжив академік НАН України П.П. Толочко, який понад чверть століття як голова Товариства опікувався численними проблемами збереження наших національних святинь. На сьогодні активну пам'яткоохоронну діяльність підтримують голова Товариства, заслужений працівник культури України Бур'янова М.І., а також її заступники заслужені працівники культури України Пархомен-

ко М.Т., Титова О.М., Кожушко Б.В.

Кожне десятиріччя діяльності Товариства мало свої особливості та домінуючі напрями роботи. Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. XX ст. розгорнулись широкомасштабні заходи із спорудження та впорядкування пам'ятників, обелісків, меморіалів, приурочених до важливих історичних дат або присвячених відомим постатям (близько 600 об'єктів). Споруджено Корсунь-Шевченківський меморіальний комплекс, впорядковано пам'ятні місця Чигиринського району Черкаської області, проведено реконструкцію садиби І.Котляревського в Полтаві. Започатковано роботу народних університетів з питань пам'яткознавства [2, с.63–64].

Перша половина 70-х років ознаменувалася активним будівництвом Музею народної архітектури та побуту, який під патронатом Товариства став не тільки культурно-просвітницьким, але і науковим центром із унікальними автентичними пам'ятками, отримав міжнародне визнання. Паралельно проводилися роботи над створенням Державного заповідника на острові Хортиця – колиски запорозького козацтва, що перетворився у популярний центр міжнародного туризму.

З середини 70-х рр. систематично працювали екскурсії, науково-пошукові експедиції з виявлення, вивчення та інвентаризації різних типів пам'яток по всіх регіонах країни: «Чумацькими шляхами», «По Шевченківських місцях», «Старожитності Наддніпрянщини» та ін. Важливою була робота із проектування та будівництва нових пам'ятників, що стали окрасою міст України: В. Стефаніку, О. Довженку, Лесі Українці, Марко Вовчок. Увічнено в нових пам'ятниках, меморіалах пам'ять про Другу світову війну, встановлено пам'ятники та бронзові погруддя Героям Радянського Союзу. Проведено плідну роботу із дослідження воєнно-історичних

пам'яток, розпочато спорудження і поповнення воєнними реліквіями Державного музею історії Великої Вітчизняної війни (нині – Національного музею історії України у Другій світовій війні) [3].

У 80-х роках науково-дослідна робота Товариства полягала у проведенні наукових розвідок, розробці проблем наукової реставрації та консервації пам'яток мистецтва та архітектури, каталогізації, паспортизації пам'яток за новою уніфікованою формою. Проводилися охоронно-археологічні дослідження: на первісних і козацьких пам'ятках Херсонщини, трипільських Кірово-градщини, доби неоліту, бронзи, ранніх слов'ян на Волині, Черкащині, Миколаївщині, на місці поховання гетьмана І.Виговського на Львівщині, обстежено пам'ятки Трахтемирівського історико-культурного заповідника, впорядковано Шевченківські пам'ятки Черкащини. Наймасштабнішою із започаткованих Товариством експедицій стала «Запорозька Січ: зруйноване й уціліле» [4, с.26–27].

Великого значення надавалося ремонту та реставрації пам'яток архітектури, серед яких: Борисоглібський собор, Спасо-Преображенський монастир, П'ятницька церква, Успенський собор у Чернігові, будинок Постеля в Тульчині, Успенський собор у Каневі, Домініканський монастир у Вінниці, Ужгородський замок, Золоті ворота та Софійський собор у Києві, пам'ятки Львова, Севастополя [5].

У рамках пам'яткоохоронних програм у 80–90-х рр. розпочато спорудження пам'ятника видатному фольклористу, етнографу, академіку В.Гнатюку у Тернополі, частково музефіковано бастион П.Дорошенка у Чигирині, проведено професійні роботи з реставрації пам'яток на території Слов'яногірського історико-архітектурного заповідника на Донеччині, палацово-паркового комплексу «Шарівка» на Харківщині, пам'ятника

Воронцову в Одесі [6, с. 37].

У 90-ті рр. ХХ ст. домінуючими завданнями Товариства стала розробка комплексних наукових тем. Науково-методична рада, Колегія Головної ради Товариства активно розробляли цільові комплексні програми, зокрема: «Старовинні міста України», «Часи козацькі», «Шевченківські місця в Україні» та ін. Для поглибленої розробки окремих напрямів роботи Товариства була створена низка наукових та культурно-просвітницьких центрів: Науково-дослідний центр «Часи козацькі» [7, с.273–274], Культурологічний центр, Український центр біографічної некрополістики.

З 1991 року діє спільна структура НАН України і Товариства – Центр пам'яткознавства. Серед провідних науково-дослідних тем Центру – музефікація об'єктів археологічної спадщини, церковне пам'яткознавство, пам'ятки історії та археології козацької доби, пам'ятки історії, науки і техніки, історія охорони пам'яток в Україні, світовий досвід збереження культурної спадщини. Центр веде велику видавничу діяльність.

Певну роботу з популяризації історико-культурної спадщини, традицій і звичаїв українського народу проводить Культурологічний центр Товариства. Важливим напрямом діяльності Центру є проведення виставок з залученням художників України, Англії, Італії, Франції, Іспанії, Чехії, Польщі, Словаччини та інших країн. Проводяться всеукраїнські і міжнародні фестивалі, конференції, симпозіуми культурологічного спрямування. Помітними подіями в культурному житті України стали творчі фестивалі – Міжнародний фестиваль дитячої та юнацької творчості «Духовні джерела», «Булгаківська весна» та інші.

Видавничу діяльність протягом усього функціонування Товариства була важливою складовою в реалізації пам'яткоохоронної справи, інструментом популяризації культурної спадщи-

ни. Завдяки Товариству, а також його обласним організаціям світ побачили багатотомні видання, енциклопедії, навчальні посібники, журнали, присвячені краєзнавчій, історичній, пам'яткоохоронній тематиці. Серед них: «Законодавство про пам'ятники історії та культури» 1970 р., навчальний посібник «Безцінні скарби народу» 1984 р., «Пам'ятники історії і культури Української РСР» 1987 р., «Словник пам'яток історії та культури м. Києва» 1990 р., багатотомне видання «Історія міст і сіл України», періодичні видання «Пам'ятки України», «Київська старовина», «Відлуння віків» [8]. Заслуговує на увагу практичне видання списків та матеріалів до Зводу пам'яток в Запорізькій, Житомирській, Полтавській, Івано-Франківській областях [9, с. 108]. Реалізуючи пам'яткоохоронні програми, Товариство, обласні організації продовжують активну роботу з підготовки й публікації пам'яткоохоронних видань і сьогодні, зокрема журналу «Пам'ятки України».

Високі показники ефективності та особливе значення в роботі Товариства займають наукові конференції, семінари, круглі столи, що збирають великі аудиторії професіоналів та аматорів пам'яткоохоронної сфери. За результатами їх роботи видаються фундаментальні збірки, що розкривають актуальні проблеми археології, історії, музеєзнавства, пам'яткознавства всіх регіонів України, зокрема збірка матеріалів науково-практичної конференції «Нові дослідження пам'яток козацької доби».

Початок – I десятиліття – XXI ст. відзначився важливими подіями в житті Товариства. Активно розгорталася пам'яткоохоронна діяльність, направлена на вирішення проблем незаконного будівництва, перебудов, знищення пам'яток археології, архітектури, історичного ландшафту по всій території України. Особливої актуальності набула забудова Канева, Львова, Одеси, а також центру Києва, археологічних комплексів, національних

заповідників та їх буферних зон: Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, археологічного комплексу «Китаєве» Голосіївського району, Національного Музею народної архітектури та побуту України (Пирогово).

Проведено колосальну роботу у законодавчій сфері, зокрема, над змінами до Закону України «Про охорону культурної спадщини», організовано прес-конференції та семінари, присвячені актуальним проблемам сучасного практичного пам'яткознавства.

Продовжено започатковані Товариством традиції проведення творчих конкурсів. Організовано Першу Всеукраїнську Толоку з метою збереження і охорони культурної спадщини місцевими осередками. Толока показала високі результати у пам'яткоохоронній роботі у містах: Чернігові, Львові, Одесі, Тернополі, Харкові, Луцьку, Вінниці, Івано-Франківську, Житомирі, Кропивницькому, Миколаєві, Сумах, Херсоні, Апостолівському районі Дніпропетровської області, Чорнухинському районі Полтавської області. Проведено Всеукраїнський огляд творчих робіт «Забуті пам'ятки історії та культури України» для дітей шкільного віку та студентства з метою залучення молодого покоління до збереження культурної спадщини.

Повну картину діяльності Товариства не можна висвітлити навіть у багатотомному виданні, оскільки тільки обласних відокремлених осередків налічується 25. Обласні, районні, міські організації Товариства ведуть активну дослідницьку, пам'яткоохоронну роботу у своїх регіонах. Проте з впевненістю можна резюмувати, що протягом усієї діяльності Товариство разом з місцевими організаціями ставить перед собою високі цілі, які успішно досягає щоденною кропіткою роботою, спрямовуючи українську державу у світле майбутнє пам'яткоохоронної справи.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Статут Громадської організації «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури»//Прийнятий зі змінами XI з'їздом Українського товариства охорони пам'яток історії та культури 21 грудня 2016 року. – К., 2016. – С. 14.
2. Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури : іст. нарис / С. Заремба. – К. : Логос, 1998. – 244 с.
3. Матеріали ІХ з'їзду Українського товариства охорони пам'яток історії та культури / уклад.: М. Т. Пархоменко, О. М. Титова. – К. : Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури : ХІК, 2007. – 112 с.
4. Горбик В.О., Денисенко Г.Г. «Звід пам'яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи / В.О. Горбик, Г.Г. Денисенко. — Інститут історії України НАН України, 2012. — 192 с.
5. Вісник УТОПК. – К., 1990.№1. – С.3,53.
6. Присяжнюк О.М. Діяльність громадських організацій з охорони пам'яток Одещини 1945–1991 рр. / О.М. Присяжнюк // Праці Центру пам'ятокознавства: Зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 16. — С. 29–42. — Бібліогр.: 29 назв. — укр.
7. Титова О. М. Ще раз про значення вивчення нерухомих і рухомих пам'яток українського козацтва / О. М. Титова // Праці Центру пам'ятокознавства. – 2010. – Вип. 18. – С. 271–276.
8. Видавнича діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури як джерело вивчення пам'яткоохоронної справи в Україні / Л.О. Бойко // Праці Центру пам'ятокознавства: Зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 17. –С. 211–221. – Бібліогр.: 14 назв. — укр.
9. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С.І. (відповідальний редактор), Денисенко Г.Г., Івакін Г.Ю., Катаргіна Т.І., Ковпаненко Н.Г., Скрипник П.І., Тимофієнко В.І., Титова О.М., Федорова Л.Д. – К.: Інститут історії України, 2015. – 486 с.

***Горькова А. А. Памятничкоохранная деятельность общественной организации «Украинское общество охраны памятников истории и культуры».***

*В статье предпринята попытка кратко охарактеризовать памятничкоохранную составляющую деятельности общественной организации «Украинское общество охраны памятников истории и культуры» с первых лет ее основания и по сегодняшний день. Освещены приоритетные направления в работе учреждения, очерчен круг современных актуальных проблем, решением которых занимаются общественная организация, а также ее областные отделения.*

**Ключевые слова:** *общественная организация, Общество, областные отделения, охрана культурного наследия, памятники архитектуры, памятники, научно-просветительская деятельность.*

***Gorkova A.O. Monument protection activity of public organization "Ukrainian society of protection of the historical and cultural monuments".***

*In the article author made an attempt briefly characterize the monument protection component of the activities of the public organization "Ukrainian society of protection of the historical and cultural monuments" from the first years of its foundation to our time. The priority directions in the work of the institution are highlighted, the circle of modern urgent problems is addressed, the decision of which is taken by the public organization, as well as its regional separate centers.*

**Keywords:** *public organization, Society, regional separated centers, protection of cultural heritage, monuments of architecture, monuments, scientific and educational activity.*